

Aidos, Mithos ve Polis Ya Da Hayâ, Din ve Devlet: Platon'da Utanmanın Politik İşlevi

Sever Işık*

Öz

Türkçe siyasal literatürde pek üzerinde durulmayan utanma duygusunu ele alan bu çalışma utanma duygusunun Platon'un politik felsefesinde çok önemli bir işlev ifa ettiğini göstermeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla Platon'un özellikle kendi metinlerinde utanma kavramını nasıl kullandığını tespit edilmeye ve kavramsal olarak analiz edilmeye çalışılmıştır. Platon, toplumsal yaşamın tanziminde ve idamesinde utanma duygusuna önemli bir rol biçer. Toplumsal yaşamı mümkün kılan sınırların ihlâl etmesini engelleyen utanma duygusu, kamusal yaşamı düzenleyen en önemli araçlardan biridir. Utanma, yönetilenler kadar yönetenleri de etik sınırlar içinde tutarak iktidarı sınırlandırır. Onun için kamusal politika bir çeşit utandırma faaliyeti olarak tezahür eder. Platon'un ideal toplumu bir hayâ toplumdur. Toplumu akıl temelinde organize eden Platon, rasyonel argümanın yetersiz kaldığı durumlarda toplumun kurucu etik ve politik değerlerini utanma duygusu üzerinden kiteselleştirmeye çalışır. Kamusal düzeni temin eden temel değerler olan adalet ve utanmayı ilahi bağışlar olarak görüp, mit aracılığıyla temellendirir; toplumsalın temeline yerleştirir. Etik ve politik olanı teolojik olana dayandırır.

Anahtar Kelimeler: Utanma, Sınır, Yasa, Etik, Politika.

Aidos, Mythos And Polis or Shame, Religion and State: The Political Function of Shame in Plato

Abstract

This study, dealing with the emotion of shame, which has not been emphasized much in the Turkish political literature, aims to show that the emotion of shame fulfills a very important function in Plato's political philosophy. For this purpose, it is tried to determine how Plato uses the concept of shame, especially in his own texts, and to analyze it conceptually. Plato assigns an important role to the sense of shame in the organization and maintenance of social life. Shame limits power by keeping the rulers as well as the ruled within ethical boundaries. Therefore, public politics manifests as a kind of shaming activity. Plato's ideal society is a society of shame. Plato, who organizes society on the basis of reason, tries to massify the founding ethical and political values of society through the sense of shame when rational argument is insufficient. Plato sees justice and shame, the fundamental values that ensure public order, as divine endowments and grounds them through myth, placing them at the foundation of the social. It grounds the ethical and political in the theological.

Keywords: Shame, Limit, Law, Ethics, Policy

*Doç. Dr. | Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü
severquista@gmail.com | ORCID: 0000-0002-8401-2353

DOI: 10.36484/liberal.1634579

Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 30, Sayı: 119, Yaz 2025, ss. 303-325.

Gönderim Tarihi: 6 Şubat 2025 | Kabul Tarihi: 5 Ağustos 2025

Giriş

Duygular politik yaşamın temel bir boyutunu oluşturmaktadır. Her ne kadar rasyonel bir etkinlik olarak tanzim edilmeye çalışılsa da politik yaşamın büyük ölçüde duygular tarafından belirlendiği apaçık olan bir olgudur. Yurttaşın aklı kadar duygularına da hitap eden politika, büyük ölçüde duyguların ele geçirilmesi, yönlendirilmesi ve yönetilmesi için verilen bir mücadele olarak tezahür etmektedir. Politika, duyguların dahil olduğu (duygusal) bir alan¹ olduğundan politik alanı tanzim eden politik logos da duyguyu dışla(ya)maz; hatta bu veçheden bakıldığında politikanın politik etkiye sahip sevgi, nefret, öfke, korku, endişe vb. duyguların kullanımı, tahkimi, tanzimi ya da tasfiyesi olduğu söylenebilir. Pratik politika daima duygularla bağlantılı bir stratejik faaliyet olarak icra edilir. Politik yaşamı düzenleme amacına matuf söylem ve stratejilerin büyük ölçüde duygu yüklüdürler. Bireyleri olduğu kadar kitleleri eyleme sevk eden en güçlü motivasyon unsuru olan duygular toplum/topluluklar içinde dayanışmayı ve bütünlüşmeyi ya da ayrışmayı, kutuplaşmayı ve hatta çatışmayı temin etme konusunda inanılmaz bir etkiye sahiptirler. Bu nedenle politik yaşamın anlaşılması insanın rasyonelite yetisi kadar bu yaşamın oluşumuna etki eden duygusal bileşenlerin anlaşılmasıyla mümkün olabilir.

Kamusal yaşamı derinden etkileyen ve düzenleyici işlev gören en önemli duygulardan biri de hiç şüphesiz utanma/hayâ duygusudur. Diğer duygular da olduğu gibi utanma duygusunu da politik politik açıdan anlamlı ve işlevsel kılan şey onun toplum tarafından ortaklaşa hissedilmesi ve bir kısım toplumsal tutumlar, sınırlamalar ve eylemler yoluyla görünürlük kazanmasıdır. Geleneksel toplumlar kadar olmasa bile utanma, modern toplumların yönetiminde ve yönlendirilmesinde de hayati bir işlev ifa etmeye devam etmektedir. Utanılması gereken şeyin ne olduğu tartışmasından bağımsız olarak utanma ve utandırma, bugün de demokratik siyasetin ve güç mücadelesinin en önemli araçlarından birisi olarak kullanılmaktadır. Muhafazakârlardan radikallere uzanan siyasi yelpazenin tüm cenahları toplumsal yaşamı tanzim ve tahkim edici etik bir duygu olarak utancın ölümünden dem vurmak ve müşteki olmakla birlikte utanma söylemini istihdam etmeye ve utandırma siyasetine başvurmaya devam etmektedirler. Bu nedenle pratikte bir çeşit karşılıklı utandırma mücadelesine dönüşen² politik yaşamda rakipler birbirlerini utanç verici bir durumda olmakla ya da böylesi bir duruma düşmekle suçlayarak gayri meşru kılarken, eş süreçte kendi meşruiyetlerini temin

1 Duyguların politik karakteri ve politika ile ilişkisi için bkz. (Szanto and Slaby, 2020).

2 Politik meselelerde taraflar arasındaki ayrışma, ekseri durumda, utanmanın gerekliliği ya da kullanımı konusunda değil, utanılması gereken şeyin "ne"liği ve buna bağlı olarak utanması gerekenin kim olduğu hususundadır.

etmekte; böylelikle de kendi taraftarlarını konsolide etmeye ve utanç verici olan “öteki”ne karşı mücadele etmeye çağırılmaktadırlar.

Utanmanın politik yaşamdaki asıl değeri geçmişte olduğu gibi bugün de iktidarı sınırlandırma, onun hangi amaçla ve araçlarla kullanılması gerektiğini belirleme kapasitesinden kaynaklanmaktadır. Klasik kültürlerde olduğu gibi modern siyasette de iktidarın amaçlarından sapmasına karşı önleyici bir bariyer olarak araçsallaştırılan utanma, utanmaz bir siyasetin ve bunun yarattığı ayıpların ve acıların telafisinde ve ona maruz kalanların rehabilitasyonunda önemli bir işlev ifa eder. Ancak utanç politik bir enstrüman olarak araçsallaştırıldığında yapıcı olduğu kadar yıkıcı da olabilir. Onun için bazı yorumcular kamusal/politik yaşamda utanca başvurulmasına karşı bazı eleştiriler ileri sürmüşlerdir. Örneğin Jill Locke'a göre utanma söylemine başvurmak bazı durumlarda bazı siyasileri susturabilir, dışlayabilir; ya da demokratik talepleri/katılımı engelleyen bir işlev edinebilir. Dahası ona göre bugün utancın ölüme yakılan ağıtlar bizi “utanmaz”lıkla suçlananların demokratik siyasetin gelişimine yaptıkları katkılara kör edebilir. Zira tarihsel tecrübenin de gösterdiği gibi utanma, “geçmiş demir atan yönetsel geleneklere ve kurumlara aldırış etmeden kendilerini ve dünyayı şekillendiren elit olmayan sıradan demokratik vatandaşların” dönüştürücü siyasi faaliyetlerini marjinalleştirmekte ve bu faaliyetlerden caydırmakta önemli rol oynamıştır. Onun için Locke'a göre utancın ölüme yakılan ağıtlar genellikle “eşitlikçi idealler” uğruna verilen siyasi mücadeleye karşı verilen “panik” tepkilerdir (Locke, 2016:11, 13, 168). Martha Nussbaum'da toplumun veya devletin tiksinti/nefret ve utancı ceza hukukunun amaçlarını gerçekleştirmek için kullanmasına karşı çıkan argümanlar ileri sürer (Nussbaum, 2004). Mevcut hiyerarşileri korumak ve yeni olanın alanını daraltmak gibi bazı riskleri barındırmakla birlikte utanma duygusunun politik açıdan büyük ölçüde toplumun lehine işlediği ise apaçıktır.

Utanma, bireysel ve toplumsal yaşamımızı önemli ölçüde kontrol altında tutar ve düzenler. Utanca ilişkin yazılı olmayan kurallar hem yönetenler ve hem de yönetilenler için uyulması gereken bir sınır ve standart oluştururlar. Herkesin durması gereken yeri gösteren bu sınırların aşılması politik yaşam için tehdit ve tehlike arz eder. Hem özel hem de toplumsal bir duygu olarak utanma içsel bir ahlaki pusula işlevi görürken başkalarıyla olan ilişkililerimizde de uygun olan ve olmayanın ne olduğunu ifade eder. Bu haliyle yararlı bir duygu olan utanma, başkalarını ezmek, disipline etmek ve dışlamak için kullanıldığında ise zararlı olabilir. Ancak utancın reddi nadiren olumlu işlev ifa edebilir. Zira çoğu durumda utanmazlığın bireyin ya da toplumun yozlaşması, gücün suiistimali ve hakkaniyetsizliğin artışıyla sonuçlandığı açık bir olgusal gerçektir.

Geleneksel toplumlarda olduğu gibi modern toplumlarda da toplumsal davranışlar büyük ölçüde utanma duygusu tarafından düzenlenilmeye, disipline edilmeye devam edilmiştir.³ Hiç şüphesiz antik toplumlar modern toplumlardan çok daha bariz bir biçimde hayâ ve onur toplumları olmuşlardır. Hayâ ve onur duygusunun toplumsal ve siyasal yaşamı tümünden belirlediği kadim toplumlardan biri de antik Yunan toplumdur. Antik Yunan toplumunda utanma duygusuna verilen kamusal önemi Platon'un politik düşüncesinden de izlemek mümkündür. Platon, kamusal yaşamın tanziminde, politik düzenin işleyişinde utanma duygusuna büyük bir rol biçer. Kendisinden önceki Homerik antik toplum gibi utanmanın etik ve politik pedagojideki rolünü ve işlevi onaylamakla birlikte Platon, utanmanın etik statüsü konusunda onlardan ayrılır. Utanmanın statüsü konusunda ikircikli bir tavır sergiler. Utama onun politik düşüncesinde ideal devlet düzenini ve yasal düzeni tahkim ve takviye eden bir işlev görür. Bizde bu yazının sınırlı çerçevesi içerisinde utanma duygusunun Platon'un politik düşüncesindeki işlevini ele alacağız. Yazının konusu olmamakla birlikte konunun bağlamının gerektirdiği ölçüde Platon'un utanma duygusunu nasıl temellendirdiğine, utanmanın onun etiğindeki statüsüne, utanma duygusuna yaklaşımındaki değişimlere değinecek ancak asıl olarak rasyonel argümanın yetersiz kaldığı yerde Platon'un toplumun kurucu etik ve politik ilkelerini utanma kavramı üzerinden temellendirmeye çalıştığını göstermeye çalışacağız. Platon, ilahi bir bağış olarak sunduğu ve politik olana zemin teşkil ettiğini düşündüğü utanma duygusunun mevcudiyetini ve zorunluluğunu mit/din aracılığıyla temellendirir. Böylece o, etik ve politik olanı teolojik olana dayandırarak tahkim ve takviye etmeye çalışır. Söz konusu iddiaların temellendirilmesi amacına matuf olarak çalışmanın bu ilk bölümünde utanma kavramının antik Yunancadaki anlamı ve kullanımını belirlemeye, preplatonik antik Yunan yaşamındaki önemini ortaya koymaya çalışılacak daha sonra ikinci bölümde Platon'un *Devlet*, üçüncü bölümde *Yasalar* diyalogu, dördüncü bölümde ise *Sokrates'in Savunması* ve *Gorgias* diyalogunu merkeze alarak politik yaşamın inşası ve istikrarı için Platon'un utanma duyguna biçtiği sosyo-politik değeri ve işlevi ortaya koymaya çalışacağız.

Antik Yunan'da Utanma

Utanma ve onur antik Yunan kamusal yaşamının en önemli kavramlarından-
dır. Homerik Yunan toplumsal kültürü büyük ölçüde bir "utanç kültürü" ol-
muş; bu durum geç antikite ve çok sonrasına dek böyle devam etmiştir. Utanç-
la ilgili temel deneyimin uygunsuz bir durumda başkaları tarafından görülme

3 Utanmanın bu işlevine ilişkin yetkin bir çalışma için bkz. (Elias, 2013).

deneyimi olduğu bu toplumda utanç verici durumda görülmekten kaçınma eylemin en güçlü motivasyonunu oluşturmaktadır. Onurun büyük ölçüde cesaretle eşitletiği antik Yunan'da korkaklık gösterme, savaştan kaçma vb. fiiller başkalarının nazarında utanç verici haller olarak görülmüştür (Williams 1993:78-79). Homerik trajik kültür, topluma belirli şekillerde hareket etme zorunluluğu, belirli şeyleri yapmaları gerektiğine dair bir inanç olarak sunulur. Utanç/utanma bu zorunluluğu temin eden mekanizmalardan biridir. "Toplumsal beklenti"yi somutlaştıran ve failin görüşüne saygı duyabileceği bir "öteki"ni gerektiren utanma, övme ve yerme gücüne sahip bir topluluğa; bireylerin içselleştirdiği ve benimsediği ortak bir normlar ve beklentiler sistemine bağlıdır. Ancak buradaki öteki salt fiziksel değil, içselleştirilmiş bir öteki olduğundan Williams'a göre utanç duygusuyla motive olan kişi aslında kendi gözünden nasıl görüldüğüyle ilgilenmiş olmaktadır (Williams, 1993:103, 84, 100). Dolayısıyla ona göre Yunanlılar kendileri için sahip oldukları standartları toplumun beklentileriyle bütünleştiren bir utanç duygusuna sahiptirler.

Antikler utanmanın hem politik yaşamda hem de savaş alanında ahlakın temelini teşkil ettiğini düşünmekte ve inanmaktaydılar. Onun için antik Yunan şiirinde de utanma (aidôs), "mükemmel bir sosyal erdem" olarak görülür (Cairns 1993:356).⁴ Onun da utanma meselesine yaklaşımı büyük ölçüde antik Yunanlıların bakışıyla uyum içindedir. Platon'un hem *Protagoras* diyalogunda Protagoras tarafından anlatılan mit (Platon, 1999a: 133-135) hem de *Şölen*'de Phaedrus'un konuşması utancın değerine ilişkin geleneksel bakışı yansıtır (Platon, 2015:45,103). Platon, utanmanın ahlak eğitimindeki rolü, eylem üzerindeki derin etkisi konusunda antiklerle uyum içinde iken özellikle utanmanın etik statüsü konusunda onlardan farklı düşünür. Williams'ın gösterdiği gibi utanma Homerik toplumda en büyük erdemlerden biri iken Platon, utancın etik statüsü konusunda karasız gibi görünür. Her ne kadar Kharmides'te utanmanın erdem olmadığını açıkça ifade etse de buradaki yaklaşımı son derece yüzeysel olan (Platon, 1999c:37) Platon, sonraki eserlerinde utanmaya daha esasi bir değer biçer.

Hem antiklerin hem de Platon'un utanma meselesine bakışını daha iyi anlamak için antik Yunanca da utanmayı ifade eden kavramlara bakmak gerekir.

4 Bununla birlikte, zaman zaman modern bilginler, antik Yunan toplumunda utanç ve onurun önemini ilkel bir ahlaki bilincin işareti olarak aldılar, çünkü erdemli davranma motivasyonu dış yaptırımlardan korkmaya ve başkalarının gözünde yüceltilme arzusuna bağlıdır. Bkz. (Dodds 2023: 47-84). Erken dönem Yunan şairlerin tasvir ettiği 'utanç kültürü'nün aksine, modern Batı dünyasının "suçluluk kültürü", bir kişinin karakterinin ve eylemlerinin içsel değerini, onun kamusal itibarından daha çok vurgular. Bkz. (Raymond, 2013: 9-10). Toplumsal değerlere uyumu önceleyen "utanma kültürü" ile yasaya uyumu önceleyen "suçluluk kültürü" ayrımı üzerinden Japon kültürünü ele alan ve bir çalışma için bkz. (Benedict, 1965). B. Williams, utancın şekillendirdiği etik yaşamın mutlak anlamada kamuoyuna bağlı olduğu şeklindeki modern ilerlemeci teze itiraz eder (Williams, 1993:97).

Antik Yunanca'da utanç/utanma anlamında *aidōs* ve *aischunē* kelimeleri kullanılmıştır. Bazı çağdaş yazarlar her iki kelimenin eş anlamlı olduğunu (Williams, 1993:194) ifade ederken bazıları ise iki utanç türü arasında ayrım yapılabileceğini ifade ederler. Buna göre çağrışımları çok yakın olan bu kelimeler birbirinin yerine kullanılsalar da tamamen eş anlamlı kelimeler değildirler ve her zaman aynı anlama gelmezler (Konstan, 2003:1035; Konstan, 2006:94; Baima, 2018:363). Bu iki kavramdan daha arkaik olan *aidos*, insanın kendisini başkalarının nazarında küçük düşürecek, utandıracak davranışlarda bulunmaktan alıkoyan bir ileriye dönük engelleyici duyguyu (inhibitory emotion) ifade eder (Cairns, 1993: 2, 13, Konstan, 2006: 94; Konstan, 2003:1035-1036; Tarnopolsky, 2010:11).

Sadece onur değil, adaletle de bağlantılı olan *aidos* (utanma) aynı zamanda başkasının onuruna karşı huşu içeren saygılı davranışını ifade eder. Dolayısıyla *aidos* sadece kişiyi kendisine zarar verecek davranışlardan alıkoyan bir duygu değil aynı zamanda insanı bir tanrıya, bir ebeveyne, bir yabancıya ya da dua edene saygı duymaya da yönlendiren bir duygudur (Lloyd-Jones, 1990:256; Cairns 1993:372). “İnsan ve tanrılar arasındaki geri dönüşü olmayan hiyerarşik ilişkinin ortaya çıkardığı” (Tarnopolsky, 2010:12) engelleyici bir duygu olarak *aidōs*, özellikle kutsalla ilgili sınırları ihlalden alıkoyan; sınırların aşılması durumunda ise duraksamamızı sağlayan bir duygu olduğundan sadece bir utanç duygusu ya da onur duygusu değil, aynı zamanda hürmet, alçakgönüllülük, saygı ya da huşu da olarak da anlaşılabilir (Cairns, 1993:14-15; Satkunanand, 2018:331). “Ketleyici bir duygudan daha fazlası” olan *aidōs*, tarihi ve geleneği oluşturan topluluğa saygının yanı sıra “kişinin sosyal yapı içindeki yerinin ve bu yere eşlik eden yükümlülüklerin algılanmasından” kaynaklanan bir duygudur (Saxonhouse, 2008:62-63).

Utanma anlamındaki *aischune* kelimesi ise genellikle geçmişe dair bir utanç duygunu ifade eder. *Aischune*, retrospektif karakteri haiz olup geçmişteki başarısızlıkları içerir. Bu anlamıyla utanma, kişinin başına gelen şeye karşı acı verici, duygusal bir tepkisi olup kişinin üzerinde çok az kontrole sahip olduğu, belirli bir anda maruz kaldığı bir şeydir. Korku gibi, ona neden olan olayla birlikte olay anında veya hemen sonrasında ortaya çıkar (Cain, 2008:218). Yine “*aischune*” kelimesinden türeyen, estetik bir unsur içeren ve “çirkin” anlamına gelen “*aischros*” sıfatı da “ayıp” anlamında kişinin utanması gereken faaliyet ve performans atıfta bulunur (Baima, 2018:363; Cairns, 1993:60; Cain, 2008:217).

Utanç, utanma duygusu, “ar, namus” anlamlarına gelen *aidos* (Erhat, 1977:173) Yunan mitolojisinde bir tanrıça olarak görülür. Hesiodos, *İşler ve*

Günler'de (Hesiodos, 2018:56) dünyanın çok kötü hale gelmesi nedeniyle Aidos (utanç) ve Nemesis'in (vicdan azabı) artık yeryüzünden ayrıldıklarını söyler; soylar/çağlar miti çerçevesinden kendi çağını beşinci ve son çağ olduğunu belirtir. İçinde yaşadığı "belalı/kötü" çağdan (Hesiodos, 2018:55-56) müşteki olan Hesiodos, anne baba saygısı, kardeşlik, dostluk vb. her türlü erdemle birlikte Tanrı korkusunun kayb olduğu çağ (ın)da sonunda dünya kötülüğe (suç ve günaha) boğulacağını, "ar, namus ve vicdanı" simgeleyen iki tanrıça olan, Aidos ile Nemesis'in de insanları bırakıp tanrılara sığınacağını söyler (Erhat, 1977:41,36). Hesiodos'un bu karamsar ve kıyametvari sahnelerden sonra dönüp *Dike*'ye (adalet) övgüler dizmesi boşuna değildir. Çünkü ancak adalet, utanca sebep olan şeyi izale edebilir. Platon da utanmayı (ve adaleti) bir tanrıça olarak kişileştiren Yunan mitolojine atıfla adaletin (*dike*) utancın kızı olduğunu söyler; utançla adaletin yalana karşı doğal hınç duyduklarını ifade eder (Platon, 1998b:69). Böylelikle onların polisteki statüsü yükseltilir. Daha da önemlisi, Kronos Efsanesi'nin *Yasalar*'daki versiyonunda Aidos, üç Horai; Eunomia, *Dike* ve Eirene ile birlikte Daimonların insanlara bir hediyesi görülür (Pfefferkorn, 2020:262). Utanca verilen bu önem onu Platoncu sitenin ideal düzeninde elzem bir konuma sahip kılmıştır.

Platoncu Site ya da Hayâ Toplumu

Platon için utanma/hayâ en genel anlamıyla erdeme uygunluk ve uyumluluk; hayâsızlık ise daima erdemin yokluğu durumu olarak ortaya çıkar. Onun, ruhun üç parçalı bir yapıya sahip olduğu ve her parçanın kendine has bir erdemi olduğu anlayışına atıfla söylersek bilgelikten yoksunluk (cehalet); cesarettten yoksunluk (korkaklık), ölçülülükten yoksunluk (ölçsüzlük) utanılabacak hallerdir. Bu üç erdemin kişide varlık bulmasıyla ortaya çıkan adalet erdeminin yokluğu da bir utanç nedenidir. Utanç verici duruma düşmenin nedeni kişinin yaşamını insanın tanrısal yönü olan akla tabi kılmamasıdır. Çünkü insanı utanacağı şeyleri yapmaktan alıkoyan şey ancak akıl ve aslında aklın bir tezahürü olan yasadır (Platon, 2000:266). Burada Platon, akla uygun olmayan ile utanılması gereken şey/davranış/tutum arasında bir korelasyon kurar. Buna göre hayâ, akli olana mutabık kalan bir tutum iken utanmazlık sarhoşluk, zaaf vb. haller kendini kaybetme, kendinden geçme durumunun sonucu olarak çoğunlukla ölçülülük erdeminden yoksunluk olarak tezahür eder. Kötünün icrası ve ifası kadar, kötünün taklidi ve temsili de Platon'un nazarına utanılabacak bir haldir (Platon, 2000:80). Utanılabacak olan bir şeyin sevilmesini ya da kişinin taklidini ne akıl ne de tanrı onaylamadığından kişinin bunları yapmaya hakkı yoktur (Platon, 2000:268). Platon, toplumu kendilerini taklit etmekten men ettiği şairlerin/sanatçıların ağlama, inlemek, bağırarak

gibi yaradılışımıza içkin olup doyurulmak isteyen (utanılacak) duygularımıza hitap ettiğini söyler. Buna mukabil “en iyi yanımız” olan “akıl ve gelenek” ise kötü ve mutsuz olmamıza neden olan tutkuları ve duyguları dizginler; bizi iyi olana yönlendirir (Platon, 2000, s. 268). Onun için utanılacak bir politik düzenin ve utanılacak kişilerin egemenliğinin önüne geçmenin yolu devleti akılla kurmak, akıllıca tanzim etmekten geçmektedir; bu aynı zamanda kötü yönetimi “akıllıca önlemek”tir. Şayet bu başarılamazsa felsefe “gülünç” ve “kepaze” bir duruma düşecektir ki bu da “utanılacak bir şey”dir (Platon, 2000: 202). Felsefenin utancı ise aynı anlama gelen aklın utancı olacaktır.

Yaşama zarar veren, doğru olmayan, kötü ve çirkin tüm söz ve eylemleri utanılması gereken şeyler olarak gören Platon’a göre adaletin egemen olduğu sağlıklı bir toplumda hakikate mugayir olarak yalan söylemek, çirkin, onursuzca ve ölçüsüzce eylemlerde bulunmak utanç sebebidir (Platon, 2000:202). Çünkü aklın ve yasanın sınırlarını aşan tüm zevkler aşağılık bir karakteri hazırlar ve toplumsal olanı tehdit ederler (Platon, 2000:252; 1998a:129). Ona göre toplumsal ve siyasal olanı/alanı tehdit eden tutkuların alt edilesinde utanç duygusu hayati bir rol oynar. Kişi, içinde isteklerin çatışmasını yaşadığında utanma duygusu etik olmayan yeni isteklerin alt edilmesinde, eski olana bağlı kalınmasında (Platon, 2000:225) önemli rol oynayarak toplumun düzenine ve istikrarına katkıda bulunur.

Utanmanın kamusal yaşamda kötü ve çirkin olan eylemden sakındırma ve alıkoyma noktasındaki güçlü işlevi Devlet’te rahatlıkla görülebilir. Örneğin genç birisinin yaşlı birisine el kaldırması, vurması ya da kötü söz söylemesi pek olası değildir; zira onu engelleyen iki şey vardır: utanç/saygı ve korku. Onu anne babasına el kaldırmaktan alıkoyan ilk şey saygı/utanç iken diğeri saldırıya maruz kalan adamın yardımına gelineceğinden duyulan korkudur (Platon, 2000:140). Burada görüleceği gibi Platoncu utancın fail üzerinde hüküm icra etmesinde kişinin eyleminin ya da söyleminin kamuya ifşası önemli bir yer tutar. Preplatonik toplumda olduğu gibi burada da başkaları tarafından görülme, başkasının bakışına maruz kalma utancı mümkün kılmakta ve böylelikle kişiyi birlikte yaşadığı başkaları tarafından utanç verici olarak görülen eylemi yapmaktan alıkoymaktadır. Burada utanma, yasa ve ötekinin mevcudiyeti arasında açık bir bağ vardır. Utanma duygusu kişinin bir başına iken yapacağı birçok şeyi “başkalarının önünde yapmaktan” alıkoyma (Platon, 2000:266). İnsanlar kendi başına iken yapmaktan zevk aldıkları bir şeyi insanlar arasında iken ya da bilge kişilerin huzurunda iken yapmaktan utanç duyabilirler (Baima, 2018:363; Platon, 1998a:40). Zira kişinin yaptığı çirkin işin ebeveyn, dostlar veya başkaları tarafından görülmesi acı vericidir (Platon, 2015:45). Kişi çirkin bir şey yaptığında kalabalıktan utanır

(Platon, 2015:103), Çirkin olandan utanç ve güzel olana düşkünlük olmadan kentin “yüksek ve soylu” işlerin altından kalkması mümkün değildir (Platon, 2015:45). Ancak buradaki ötekinin mutlaka fiziklen mevcut bir öteki olması zorunlu değildir. Kişi ötekini düşünerek kendi oto kontrolünü sağlar. Beni gören ve aracılığıyla kendimi tasavvur ettiğim bir öteki ve onun önünde teşhir olma korkusu davranışı yönlendirir, düzenler ve kontrol eder.

Bireyi ve devleti bir simetri içinde ele alan Platon için, bireysel yaşamda utanılması gerekli olan şeylerle siyasal yaşamda utanılması ve kaçınılması gereken şeyler aynıdır. Onun için yaşamın politik organizasyonunda ve işleyişinde bilgelikten yoksun cahilane bir yönetim, cesaret ve onurdan yoksunluk, arzuların ölçsüzce tatmini yoluna gitme ve bunların sonucu olan adaletsizlik politik utanç nedenidirler ve tümü özü itibarıyla toplumsal ve siyasal yaşamı tehdit ederler. Platon'a göre bireysel yaşamda ve bedende nasıl ki adil oluş, ruhun öfke ve arzu gücünün akla tabi olmasıyla mümkün oluyorsa aynı şekilde ruhun diğer yetilerini aklın kontrolüne tabi kılınmasında olduğu gibi siyasal yaşamda da erdemli ve adaletli oluş devletin rasyonel olarak organizasyonu ile mümkün olacaktır. Dolayısıyla Platon için erdemli/adil devlet ancak devletin akli/felsefeyi temsil eden filozof-kral ya da yasalar tarafından yönetilmesiyle mümkün olacaktır (Platon, 2000:148). Bunun dışında kalan akla tabi kılınmamış, akla göre örgütlenmemiş (timokratik, oligarşik demokratik ve tiranik) devletler erdemden yoksun devletlerdir. Politik düzenin kurucu ilkesi erdem olmadığından bu devletlerde utanmanın politik işlev görmesi düşünülemez. Dolayısıyla bu yönetimlerde utanma bir erdem ya da erdeme çağrı olarak politik işlev görmez; utandırma yoluyla erdeme dön(dür)me, ihlal edilen etik/politik sınıra geri çekilme söz konusu ol(a)maz. Çünkü bu devletlerin kendileri en azından temel erdemlerden birinin yok(sun)luğu üzerine inşa edilmişlerdir.

Aidos, Mitos ve Polis ya da Hayâ, Din ve Devlet

Platon'un külliyatında hayânın/utanmanın politik/kamusal işlevine ilişkin en açık ilişkiye ve ilintilendirmeye Yasalar'da rastlanır. Burada utanma, adil bir politik düzeni mümkün kılan en güzel “ilahi korku” (Platon, 1998a:61) olarak tanımlanır ve akıllı yasa koyucu tarafından yaygınlaştırılması salık verilir. Böylece Platon, *Protagoras* diyalogunda Protagoras tarafından mit aracılığıyla dile getirilen ve politik yaşamı mümkün kılan tanrısal bir bağış olarak konumlandırılan adalet ve utanma düşüncesine geri döner. Sofist Protagoras'ın tüm yurttaşların demokratik siyasal yaşama katılımını ve siyasal erdemini öğretilebilir olduğunu göstermek için mitos aracılığıyla dile getirdiği nihai yargı,

adalet ve utancın siyasal yaşamı mümkün kılan ona zemin teşkil eden tanrısal bağışlar olduğu iddiası/yargısı Platon tarafından açık bir şekilde onanır.

Yasalar'a bakmadan önce söz konusu mite bakmak utanmanın politik işlevini anlamak açısından yararlı olacaktır. Bu mitosa göre Tanrılar ölümlü türler yaratmaya karar verip “gün ışığına çıkarılacakları an yaklaşınca”, “Prometheus ile Epimetheus'u her birine gerekli yetenekleri dağıtma işiyle görevlendirdiler”. Epimetheus, “işin bitince gelir gözden geçirirsin” diyerek Prometheus'tan “bölüştürme işini kendine bırakmasını istedi”. Epimetheus, yetenekleri (sanatları) “türlerin yok olmasının önüne” geçecek şekilde ölümlülere dağıtır (Platon, 1999a:133). Ancak “pek derin düşünceli olmayan Epimetheus dikkat etmeden elindeki bütün güçleri” hayvanlara dağıtır. Prometheus bölüştürmeyi gözden geçirmeye geldiğinde “hayvanların çok iyi donatıldığını, ama insanın çıplak, ayakkabısız, örtüsüz, silahsız olduğunu gördü”. İnsana kendini koruması için verecek şey bulamayan Prometheus, Hephaistos ile Athena'dan ateşle birlikte sanatlar bilgisini... çaldı ve insana armağan etti. Böylece insan, yaşamını korumasına yarayacak bilimi edinmiş oldu.” Kısaca bu sanatlar sayesinde “insan yaşaması için gerekli şeyleri” elde etti. Ama insan “siyaset bilgisine sahip değildi; Zeus'un elindeydi bu bilgi”. Onun için insanların ayrı yaşadığı, şehirlerin kurulmadığı bu zamanda insanların “ellerindeki sanatlar yaşamalarına yetiyor, ama hayvanlara karşı savaşta yetersiz kalıyor”-du ve insanlar “onlardan daha güçlü olan vahşi hayvanların pençeleri altında can vermekteydiler.” Çünkü “parçalarından biri de askerlik sanatı olan siyaset sanatına sahip değillerdi henüz” (Platon, 1999a:134). İnsanlar “bir araya toplanıp şehirler kurmak, kendilerini güvenlik altına almak” istediklerinde ise “siyaset sanatına sahip olmadıkları için, birbirlerine kötülük ettiklerinden yeniden ayrılıyor ve yok olup gidiyorlardı”. İnsan türünün yok olmasından korkan Zeus, “bunun üzerine, Hermes'e sitelerde kural yerine geçmesi ve insanları dostluk bağlarıyla birbirine bağlaması için, doğruluk ve utanmayı götürmesini söyledi. Hermes, insanlara doğruluk ve utanmayı nasıl bölüştüreceğini sordu Zeus'a. “Sanatların bölüştürüldüğü gibi mi bölüştürmeliyim? Sanatlar, hekimlik sanatındaki usta tek bir insan, meslekten olmayan birçok kimseyi tedavi edecek şekilde bölüştürüldü; öbür zanaatçılar için de böyledir bu. Doğruluk (dike) ile utanmayı (aidos) da böyle mi dağıtmalıyım insanlar arasında, yoksa hepsine mi bölüştürmeliyim?” “Hepsine,” diye cevap verdi Zeus. “Hepsi payını alsın; çünkü bu erdemler, sanatlar gibi yalnız bazı insanlarda bulunursa, şehirler (polis) ayakta duramaz. Sonra da şu yasayı koy benim adıma: utanma ve doğruluktan nasibi olmayan her insan, toplum için bir belâ sayılacak, öldürülecektir” (Platon, 1999a:135).

Atina demokrasisine aşkın bir meşruiyet temin eden bu mitostan hareketle Protagoras, mesleki yetenek gerektiren konularda sadece işin ehline danışılması gerekirken “temeli doğruluk ve ölçülülük olan siyaset sanatı” söz konusu olduğunda “herkesin yurttaşlık erdeminde payı olması” gerektiğini ve buna istinaden de düşüncelerini belirtme hakkı olduğunu ifade eder. Şayet böyle olmazsa “site de olmaz” der (Platon, 1999a:135). Böylelikle demokratik düzenin işleyişini herkesin utanma duygusundan pay almasına bağlar. Burada büyük ölçüde ölçülülük erdemıyla tanımlanan utanma, toplumsallığı ve siyasallığı temin eden temel bir yurttaşlık fazileti olarak sunulur. Diğer taraftan utanmanın adaletle birlikte anılması da dikkat çekicidir. İki birbirini tamamlayan ya da gerektiren mütemmim cüzlerdir; zira utanan adil olur; adil olan utanır. Toplumsal adalet ancak yurttaşların hayâ etmesiyle mümkündür. Zira hayâ erdemine sahip olan yurttaşlar bireysel ya da toplumsal yaşamda adaletsizliğe sebep olacak olan cehaletten, korkaklıktan, ölçsüzlükten yani makul ve mutedil olanı aşmaktan utanırlar. Hayâ, arzulara gem vurur, cebr olmadan insanı etik ve politik yasanın sınırları içinde tutar; başkasının hakkına girmekten alıkoymaz. Bu nedenle ancak utanma erdemine malik olan kişi kamusal yaşama dahil olma imkan ve istidadına sahip olabilir.

Yasalar'a gelirse, *Yasalar*'da Atinalı, “aşağı yukarı birbirine karşı iki korku türü”nü ayırt eder. Bunlardan ilki “başımıza geleceğini düşündüğümüz felaketlerden” duyulan korku/kötülük iken “ar duygusu” (aichunē/aidōs) olarak adlandırılacak olan ikincisi hoş olmayan, aşağılık bir şeyin yapılması ya da söylenmesi sonucunda insanların bizim hakkımızda kötü düşünecek olmasından, itibarımızın sarsılmasından duyulan korkudur (Platon,1998a:31). Başka bir ifadeyle bu korku kötü düşünülme ya da düşünülecek olmaktan mütevellit bir korkudur.⁵ Bu utanma/ar duygusu acı veren şeylere karşı bir korku olduğu kadar “aynı zamanda en şiddetli ve en sık görülen hazlara karşıdır” (Yasalar,1998a:31). Aklın kifayetsiz kaldığı durumda utanma duygusu iş-tihanın yıkıcı etkilerini azaltır. Çünkü daha iyi olanı bildiği halde insanın haz ya da acıya yenilmesi onu utanç verici bir hale, “aşağılık insan” durumuna düşürür (Platon, 1998b:142-143). Platon, Atinalı Yabancı'nın ağzından yasa yapıcıya utanma adını verdiği bu “itibarını kaybetme korkusu”nun yurttaşlar

5 Aynı şekilde *Euytphiron* diyalogunda da utanma (aidos) saygıdan mütevellit bir korku olarak tanımlanır. Sokrates'e göre “bir davranışa saygı duyan ve ondan utanan kişi aynı zamanda adının kötüye çıkmasından da” çekinir ve korkar. “Korkunun olduğu her yerde saygı yoktur” ama “nerede saygı varsa orada korku da vardır” diyen Sokrates'e göre “saygı korkunun bir parçası”dır (Platon, 2011: 65). Aristoteles de *Retorik*'te benzer şekilde utancı, “şimdi, geçmişte ya da gelecekte olsun, bizi saygınlığımızı yitirecek bir duruma sokacak gibi görünen kötü şeyler konusunda duyulan acı ve rahatsızlık” duygusu; buna mukabil utanmazlığı ise “aynı kötü şeyleri küçümseme ya da bunlara aldırırsızlık” olarak tanımlar. Ona göre biz “kendimize, ya da baktığımız kimselere utanç verici olduğunu düşündüğümüz şeyler karşısında” utanç duyarız (Aristoteles, 2004: 111).

arasında yaygınlaştırmasını salık verir. Yasa koyucu, utancın (aischunē) karşısı olarak gördüğü “utanmazlık”ı (anaideia) ise “bireysel ve toplumsal olarak en büyük kötülük sayar”. “Küstahlık” olarak da adlandırılan utanmazlık ise utanma karşısı bir olumsuz korkusuzluktur. Yasa koyucu “utanma” denen bu (olumlu) korkuya büyük değer verir; bu korku birçok önemli durumda bizi korur. Savaşta zafer ve kurtuluşu sağlar, zira zaferi sağlayan iki şey “düşman karşısındaki gözüpeklik ve dostlar karşısında utanma korkusu”dur (Platon, 1998a:31). Yani ona göre düşman karşısında korkaklık utanç verici iken, dostlar yani sevilen ve saygı duyulan kişilere karşı duyulan korku (olarak utanma) övülesi bir duygudur. Bu nedenle hepimizin (felaketlere, yaygın kötülöklere karşı) hem korkusuz hem de(itibarını kaybetmekten) korkak olması gerekir. Bunun için de gerekirse bu korku (utanma) yasa yoluyla kişinin ruhunda beslenmeli, takviye edilmelidir.

Yönetim sadece utanmayı öğretme ve teşvik etmekle yetinmemeli aynı zamanda toplumda utanmazlığa yönelten yolları kapatmalı, sebep olan nedenleri ortadan kaldırmalıdır. Örneğin aşırı zenginlik ve yoksulluk böylesi durumlardır. Onun nazarında aşırı zenginlik ve mal düşkünlüğü kişinin “hiçbir rahatsızlık duymadan her türlü çirkin işi yapması”na yani politik, etik ve dini sınırları aşmasına neden olur (Platon, 1998b:54). Zira zorlu “iki düşman”dan biri olan zenginlik “insanların ruhunu gevşetip bozar”ken yoksulluk ise “sıkıntı içine sokarak utanmazlığa iter.” Devlet bu ahlaki düşüşün önüne geçmek için önlemler almalı, çareler bulmalıdır (Platon, 1998b:163). Mülkiyet için en uygun sınır, insanın ihtiyaçlarını karşılayacak, sıkıntısız bir yaşam sürmesini sağlayacak kadar mülkiyete sahip olmasıdır. İnsanların para canlısı olmaması için ise ona göre “çocuklara altından çok ar duygusu bırakmak gerekir”. Ancak gençlere utanç duygusu kazandırmak söylemekle/nasihatle değil, ancak söylediğini yapmakla, eylemekle olabilir. Onun için “akıllı yasa koyucu”, nasihat veren “yaşlıları gençlerden daha çok utanmaları için teşvik edecektir.” Zira gençlerin onları çirkin şeyler yaparken ya da söylerken görmemeleri için dikkatli olmaları gerekir. Çünkü “yaşlılar utanmadığı zaman, gençler de zorunlu olarak arsız olurlar”. Onun için “gençlere ve aynı zamanda yetişkinlere verilecek en iyi eğitim, öğüt vermek değil, başkasına öğütlediğiniz şeyleri yaşam boyunca uyguladığımızı göstermektir” (Platon, 1998a:131). Böylelikle Platon’da utanma eğitimi politik pedagojinin en önemli unsuru olarak ortaya çıkar. Utanma, düzenin en önemli etik dayanağı olarak sosyo-politik yaşamda olmazsa olmaz bir işlev ifa eder.

Utanmanın politik yaşamı tanzim edici işlevi Kronos çağı mitinde de açıkça görülür. Akıllı insanlara tanrıların egemen olduğu “gerçek yönetim” olan ve tanrıların adıyla anılması gereken “Kronos çağında”ki “eski krallıkta”

“hiçbir insan yapısı, kendini bilmezliğe ve adaletsizliğe sürüklenmeden insan işlerini kendi başına yönetmeye yeterli” olmadığından Tanrı,, “insanları sevdiği için” insanlara “daha tanrısal, daha üstün soydan gelme daimonları yönetici ve kral olarak” göndermiş, onlar da “barışa, ar duygusuna, iyi yasalara, eksiksiz bir adalete kavuşturup, insan soyunu huzurlu ve mutlu kılmışlar”dır (Platon, 1998:114). Platon’a göre buna mukabil bir tanrının değil, “bir ölümlünün yönettiği” herhangi bir devlette insanlar için “felaketten ve acılardan kurtuluş yoktur”. Ancak yine de insan “her türlü çareye başvurup” Kronos çağında var olduğu söylenen yaşamı örnek almalı, evini ve kentlerini ölümsüz yanımız olup aklın yansıması olan yasaya göre idare etmelidir (Platon,1998:114). Dolayısıyla Kronos çağındaki gerçek yönetimini sürdürmek ve kurtulmak ancak aklın yasasına uymakla mümkün olacaktır. Çünkü akıl insanın ruhunun en tanrısal paçasıdır. Haz ve tutkuya düşkün ruhlu insanın inşa edeceği oligarşik ya da demokratik yönetimlerde (aklın) yasa(sı) hiçe sayıldığından kurtuluş imkânı olmayacaktır (Platon, 1998:114).⁶ Haz ve tutkunun egemen olduğu yönetimler sağlıklı, adil olmayan dolayısıyla mutluluk vaat etmeyen, utanılması gereken bir yönetimlerdir.

Utanma, politik yaşamda adaletle birlikte kamunun saadetine ve selametine hizmet eder. Bireysel yararın kamusal yarar aleyhine işlemesini önler. Platon’a göre kent/devletin tümünün yararını gözetmeyen bir yasa doğru yasa olmadığı gibi sadece bir kesime hizmet eden (yönetici) kişi de yurttaş değil, partizandır. Onun için “bunların adaletine adalet demek de boşunadır” (Platon,1998:116). Zira bütünü/polisi/herkesi gözetmeyen adil olamaz. Yönetici, yasaların hizmetkârı” olmalıdır. Zira polisin kurtuluşu da yakılışı da buna bağlıdır. Şayet yasa güçsüzse ve çiğneniyorsa yıkılış yakındır eğer yasa güçlü ve “yöneticilerin üstünde”yse, yöneticiler yasaya tabi ise devlet kurtulur ve “tanrıların kentlere verdiği bütün nimetlere kavuşur” (Platon,1998:117). Platon, utanma duygusu aracılığıyla kırılğan olan yasalara bağlı yönetimi tahkim etmeye çalışır. Ona göre utanma duygusu çok açık bir şekilde hukukun üstünlüğüne duygusal destek sunar (Satkunanand, 2018:331). Zira yurttaşların tabiatlarının veya kamu politikalarının kusurlu olması gibi nedenlerle bireysel duygularını tamamen kontrol edemedikleri durumda uygun kamusal davranış büyük ölçüde utandırma ve onurlandırma yoluyla temin edilebilir (Baima, 2018:368).

6 Platon, *Devlet*'ten farklı olarak *Yasalar*'da karma bir yönetim anlayışı savunmakla birlikte demokrasiye karşı bazı çekinceleri varlığını korumaya devam eder. Aslında Platon'a göre özgür insanların egemenliğine dayanan (seçkinin yerini seyircinin aldığı) demokratik yönetim kural tanımazlığa ve başıbozukluğa meyal bir yönetimdir. Zira herkesin her şeyi bildiği iddiası küstahlığı ve arsızlığı, saygısızlığı doğurur. Buda (iyi/seçkin olanın) yöneticiye, ana-babaya, yasaya ve zamanla yeminlere ve tanrılara itaatini altını oyacak, boyun eğmeye, söz dinlemeye arşı isteksizlik yaratacaktır (Platon,1998a:99).

Yasanın tutkudan ve keyfilikten bağımsız olması, herkesin/devletin yararına ve adil olması ancak akli olmasıyla mümkündür. Zira kişide olduğu gibi devlette de bütünü yararını bilecek ve ona göre eyleyecek olan yalnızca akıldır. Burada akıl ile utanmanın işlevi arasında bir geçişgenlik olduğuna dikkat etmek gerekir. Platon, iyi (adil ve onurlu) yaşama mal olan kötülükleri önlemek için bazen akla bazen de utanma duygusuna başvurmaktadır. Yaratılış mitinde siyasallığı temin eden tanrısal bağışlar olan adalet ve utanma burada yerini başka bir tanrısal bağış olan akla bırakır. Akıl ve utanma duygusu kişinin ya da polisin hazlarının esiri olmasını önüne geçerek onun kurtuluşunu sağlar. Her halükarda siyasallık yetisinden yoksun olan insan, toplumsallığı temin eden ilke, örnek ya da yetiyi tanrısal bir kaynaktan edinmektedir. Utanma, bazen aklın arzular üzerindeki kontrol edici işlevini ifa ederken bazen de aklın kifayetsiz kaldığı noktada toplumun kurucu etik ve politik yarasını temin ve tesis etmektedir.

Gorgias diyalogunun sonunda Sokrates'in "insanın öteki dünyaya ruhunda kötülüklerle gitme"sinin "bütün fenalıkların en büyüğü" olduğu iddiasının temellendirmek için Kallikles'e anlattığı ve "gerçeği söylüyor" diyerek doğruluğuna inandığını ifade ettiği öteki dünya mitosuna da utanmanın kamusal önemini açıkça ortaya koyar. Bu diyalogda Sokrates, savunduğu düşünceleri bir mitos aracılığıyla ifade eder. Sokrates'e göre öldükten sonra ruhlar ve bedenler birbirinden ayrılacak, ruhlar kendilerini bu dünyada örten vücutlardan, rütbe ve zenginliklerden ayrılmış ve arınmış bir şekilde çıplak olarak yargılanacak; iyi olan (doğruluk ve dinden ayrılmamış olan) ruhlar Esenler Adası'na gönderilerek ödüllendirilirken kötü olan (doğruluktan ayrılan ve günah işleyen) ruhlar ise Tartares'e gönderilerek cezalandırılacaklardır (Platon, 1998d:131). Cezaya çarpılmak üzere tutuklar evine gönderilen ruhlar dünyada tüm isteklerine boyun eğen, yerine getiren, arsızlık ve doymazlıktan biçimsizleşmiş olan ruhlardır (Platon, 1998d:132). Doğruluğu kavramak suretiyle iyi bir insan olarak yaşayıp iyi bir insan olarak ölmeyi, ruhunu yargıcına temiz ve bozulmamış olarak sunmayı amaçlayan Sokrates "herkesin amaç bildiği üstünlüklerden" vazgeçtiği için kendisini ayıplayan Kallikles'i ayıplar. Herkes gibi onu da amaçladığı iyi yaşam yoluna davet eder; "yargılama günü"nde utanç verici duruma düşmekle, hakaretin her çeşidine maruz kalmakla korkutur/utandırır (Platon, 1998d:134).

Yukarıda anlatılanlardan da anlaşılacağı gibi Platon'da utanma, cezalandırma ve kınama korkusunu içerse de bunu aşarak ve daha derin bir içsel motivasyona dönüşür. Açıkça Platon'da aşkın olan (inanç) içkin olanı (eylemi) belirler. Enteresant bir biçimde Platon, politik yaşamın tanzim edilmesi ve bir kötü(lüğ)ün yasaklanması söz konusu olduğunda rasyonel argümanın yetersiz

ya da işlevsiz kaldığı yerde utanma duygusuna başvurur ve yukarıda bahsettiğimiz gibi onu tanrısal bir kökene dayandırır. O, rasyonel temellendirme ve toplu rıza devşirmenin zor olduğu meselelerde mitos/din içerisinde utanma duygusuna başvurarak yasanın toplum tarafından kabullenilmesi ve içselleştirilmesini temin etmeye çalışır. Bu kabul yasanın sorunsuz bir şekilde onaylanmasını, kitleselleşmesini ve kalıcı olmasını sağlar. Dinin politik yaşamın inşasındaki kurucu rolünü açıkça ifade eder. Aklın yasası dahil yasa, nihai olarak Tanrı'nın yasasıdır. Toplumsallığı var eden tüm kurucu yasalar/tabular ancak Tanrı tarafından konulabilir. Onun için *Devlet*'te tapınakların kuruluşu, kurbanlar, ölülerin gömülmesi ve törenler vb. kurucu vasfını haiz ilk ve en önemli yasaların koyucusu Tanrı'dır (Platon, 2000:106).

Platon, *Yasalar*'da yasa da somutlaşan aklın uzak durmayı salık verdiği "birçok insanı pek çok kez aşırılığa götüren" (ensest, eşcinsellik vb.) tutkuların dizginlenmesi söz konusu olduğunda (Platon,1998b:60) bu işi yasayla halletmenin ne ölçüde zor olduğunun bilincinde olduğundan yine mitosa ve utandırmaya başvurur. Buna göre toplumu çirkin, utanç verici eylemlerden uzak tutmak için söz konusu davranışların çirkin (aischron) olduğunu, dine uymadığını, tanrılarda nefret uyandırdığını söyleyerek "kutsallık kazandırmak suretiyle" "yasayı çok sağlam bir temele" oturtmak gerekir (Platon, 1998b:63). Zira böylelikle kutsallık kazanan yasa, ruhu egemenliği altına alacak ve "her yana korku salarak yürürlükteki yasalara boyun eğilmesini" sağlayacaktır (Platon,1998b:64). Yani poliste bu türden eylemlerin çirkin ve iğrenç oluşuna dair yurttaşlar arasında görüş birliğinin sağlanması ancak mitos aracılığıyla mümkün olacaktır. Platon'a göre bu konuda efsanenin/mitosun şaşırtıcı gücü vardır (Platon,1998b:63). Onun için "iyi yasa korucu" bu "en güzel korku"yu, utanma ve ar duygusu adını verdiğimiz tanrısal korku"yu ruhlarda besleyerek toplumu güzel olmayan, utanılabilir çirkin işlerden alıkoymaktır (Platon,1998a:61). Özetle utanma duygusunu içselleştirmek suretiyle yasaya gönüllü iştirak ve itaati temin edecektir.⁷

Platon için güçlü bir düzen sağlayıcı duygu olan utanma duygusu Protagoras diyalogundaki mitosta anlatıldığı gibi insanların dayanışmalarını, toplumsallaşmalarını ve böylelikle hem kendilerini hem de değerlerini korumalarını sağlar. Platon'a göre Perslerin tüm Avrupa'ya saldırdığı dönemde Atina'da eskiden kalma bir devlet düzeni ve "ve dört sermaye sınıfına dayalı birtakım devlet görevleri" vardı. Dahası bu dönemde insanların yasalara

7 Platon'a göre insanın üç temel arzusu/gereksinimi yeme, içme ve cinsel(lik)/aşk arzusudur; bunlar doğru yönlendirildiğinde erdeme götürür, aksi halde tersi olur. Bu nedenle ona göre bu "en zevkli" şey olarak görülen bu "üç bela", "en önemli üç şey" olan "korku, yasa ve doğru söz"le "en iyi"ye yönlendirilerek bastırılmalıdır (Platon, 1998:195). Çünkü insan "hazlara karşı zafer" kazandığında mutlu olur (Platon, 1998b:66).

isteyerek boyun eğmesini sağlayan “bir utanma duygusu egemendi” (Platon,1998a:96). “Ar duygusu” denilen bu korku eski yasalara sürekli boyun eğme sonucu yerleşmiş olan bir korkuydu ki ona göre erdemli olmak isteyen bu korkuya boyun eğmelidir. Bu korku onların dağılıp gitmelerini engellemiş, onları bileşip kendilerini, tapınaklarını, mezarlarını, yurtlarını, ailelerini ve dostlarını korumalarını sağlamıştır (Platon,1998a:97). Düzeni tahkim eden utanmaya mukabil utanmazlık bir yasal düzeni tahrip eder. Bu nedenle utanmazlığın sebep olduğu zararlar tazmin edilmelidir (Platon,1998b:69). Toplumsal düzenin sıhhatine ve insanın saadet olan katkısı nedeniyle utanma duygusu Platoncu politikanın vazgeçilmez bir unsurudur.

Utan(dır)ma Siyaseti ve Polisi Utandırmak

Sosyopolitik yaşamda utanma daima bireysel ya da toplumsal olarak kabul gören ilke, değerlere göre davranmaya sevk eden bir duygu olarak belirir. Hem yönetenler hem de yönetilenler herkesin lehine olduğu düşünülen ilke ve değerler üzerinden birbirlerini utandırma girişiminde bulunmak suretiyle kontrol altına tutmaya çalışırlar. Onun için utanma duygusu egemenler kadar yönetilenler tarafından da iktidarı sınırlandırma aracı olarak istihdam edilebilir; utanma yönetilenlerin elinde egemeni meşru sınırlar içinde kalmaya (aidos), sınır aşıldığında ise sınır içine çekmeye (aischune) icbar edecek bir duygusal-silah olarak işlev görür. Hiç şüphesiz utanma, burada hakikat siyasetinin bir parçası olarak görülür. Zira utancın işleyebilmesi yani tarafların birbirini utanmaya çağırması için toplumun inandığı ya da üzerinde uzlaştığı bir hakikatinin/standardının olması gerekir. Yalan üzerine kurulu siyasete utanmanın işlevi söz konusu ol(a)maz. Zira burada siyaset bizatihi kendisi bir çeşit utanmazlık olarak işler. Utanmazlığı adet edinen siyaset, utanmayı bir erdem olarak görmez. Kendisini hakikatle değil, egemenlikle mukayyet kılmış bir siyasette utanma ayak bağına dönüşür; egemenliğe mal olan anti-politik bir değer/duygu olarak görülür ve dışlanır. Çünkü böylesi bir güç(lü) siyasetinde egemen kendisini bir şeyle kayıtlamaz. Egemenin ihlal etmesi durumunda utanç duyacağı varsayılan ya da utanç duyması umulan bir ilke ya da değer var olduğu düşüncesi egemenin gerçek egemen ol(a)madığının alamet-i farikası olarak görülür. Zira egemen siyasalın kurucu ilkesidir ve kendisinin dışından bir irade veya ilke tarafından sınırlandırılmaz. Yargılanmaz. İlke, yasa ya da ölçü onun iradesinin ifadesi olarak tecelli ve tahakkuk eder.

Neyse ki Sokrates Atina’da yaşamaktadır. Atina demokrasi ise yurttaşların uzlaşımına ya da inancına/mitosa istinat eden hakikatler üzerinden işlemektedir. Hakikat, kamusal bir meselesidir; yargı ve yönetim oyaşıma tabidir.

Polis, Sokrates'e utanç verici bir suç(lar) isnat ederek onu yurttaşların nazarında mahkûm etmeye çalışmıştır. Buna mukabil Sokrates karşı bir hamle ile kamu vicdanına seslenecek ve onları utanmaya çağıracaktır. Onun için filozof, savunmasını utandırma siyaseti/stratejisi üzerine kurmuştur. Sokrates, savunmasının hemen girişinde kendisine yöneltilen suçlamaları yalan olmak, suçlayıcıları da yalan söylemekten yüzleri kızarmayan utanmazlar olarak tanımlamaktadır (Platon, 1998c:11,27). Böylelikle Sokrates önce davacıların sonra da onlara iştirak eden sitenin yargısına karşı-yargıda bulunmakta ve savunmasına bu yalanları ve yalancıları ifşa etmekle başlamaktadır. Burada davalı ve davacılar arasındaki temel kabul ve ortak uzlaşma ilkesi yalanın yani hakikatin çiğnenmemesinin, doğrunun söylenmemesinin bir çeşit utanmazlık olduğu gerçeğidir. Dolayısıyla polis, zımnen toplumsallığı ve siyasallığı mümkün ve işler kılan bir ilke olarak doğruyu söylemek üzerine anlaşmıştır. Onun için yalan söylemek polisin temelini tehdit eden utanç verici bir suçtur. Sokrates'e göre Atina önce kendisini haksız/yalan iddialarla suçlamakla daha sonra ise mahkûm etmekle utanılacak bir icraatta bulunmuştur. Onların filozofun şahsında felsefeye karşı işledikleri suç polisin utancına sebep olacaktır. Zira hayâ sınırlarını aşan yurttaşlar polisin sıhhati ve selameti için yaptığı iyiliklere karşı hakkaniyetsizce yargıda bulunarak filozofu ölüme mahkûm etmiş; iyiliğe karşı kötülükle mukabelede bulunmuştur.

İnsanın bilmediği bir şeyi bildiğini sanmasının kınanacak bir şey (Platon, 1998c:25) olduğunu söyleyen Sokrates, felsefi soruşturma yoluyla muhataplarını utandırmaya çalışır. Amaç iyi/erdemli bir hayatın ne olduğunu ve nasıl yaşanabileceğini göstermektir. Zira erdemsiz bir yaşam sürmekte gerçekte utanç verici bir şeydir (Platon, 1998c:24). Felsefeyi Tanrı'nın kendisine yüklediği bir ödevin (Platon, 1998c:16) ifası olarak gören Sokrates, Atinalıların felsefe yapmama koşuluyla salıverilme teklifini reddedeceğini, Atinalı hemşerilerine değil, Tanrıya boyun eğeceğini, dolayısıyla Atinalılara felsefe öğretmeye ve onları felsefeye yöneltmekten geri durmayacağını söyler. Filozof, bilgeliğiyle ün salmış kentin yurttaşı olan hemşerilerini para, şan ve onura bunca önem verdikleri için yermeye, utandırmaya devam edecektir (Platon, 1998c:15). Onun nazarına bilgeliğe mugayir olarak para, şan ve şöhrete perestiş etmek insanın yüzünü kızartacak hallerdir. Dolayısıyla Atina utanç içindedir. Sokrates de aslında felsefi soruşturma yoluyla Atinalıları utandırarak eğitmeye ve gerçeğin farkına varmalarını sağlamaya çalışmaktadır.⁸ Onun için şöyle der; “içinizden biri karşı koyup bu saydıklarımın önem

8 Kişilerin bildiklerin zannettikleri şeyleri bilmediklerinin farkına vardırma, çürütme (elenkhos) yöntemi ve çabası aynı zamanda bilgi ve bilgeliğin önünde duran utanç verici cehaletten arındırma çabasıdır. Başka bir ifadeyle Sokratik çürütmenin amacı utandırarak arındırma değildir. Kişi ancak bilgisizliğinin bilincine varıp ondan arındıktan sonra bilgi edinmeye başlayabilir ve ahlaklanabilir (Platon,

verdiğini ileri sürerse, yakasını bırakacağımı, onu salıvereceğimi sanmayınız; sinayacağım, sorguya çekeceğim onu, ince eleyip sık dokuyacağım, o ne derse desin, erdemli olmadığını anlarsam, kendisini değeri çok olana az değer verdiğinden, değeri az olana çok değer verdiğinden ötürü utandıracağım onu” (Platon, 1998c:25). Sokrates, yaptığı şeyin Tanrı’nın buyruğu olduğunu ve bu buyruğu yerine getirerek Atina’ya şimdiye değin kimsenin yapmadığı iyiliği yaptığını ifade eder (Platon, 1998c:26). Fakat Atina polisi bunu takdir edememiş ona utanç verici eylemler isnat etmiştir.

Sokrates, ister Tanrı olsun ister insan olsun kendisinden “daha iyi birine kötülük yapmanın, boyun eğmemenin kötü ve utanılabilir olduğunu” ve “kötülük olduğunu iyice bildiği” şeylerden korktuğunu söyler (Platon, 1998c:25). Sokrates’in kötülükten duyduğu korku utanılacak olan şeyi işlemekten duyulan korku anlamında utanma duygusudur. Bilgelik cesaret veya herhangi bir erdemle ön plan çıkan bir kişinin ölüm korkusuyla af dilemesi, bağışlanma talep etmesi vb. aşağı bir davranışta bulunmasının utanç verici (Platon, 1998c:31) olduğunu söyleyen Sokrates, kendisini ölüme mahkûm eden Atinalıların kendisi gibi yaşını başını almış, ölüme yaklaşmış (gerçekte bilge değilken) bilge bir kişiyi öldürttükleri için başkaları tarafından kınanacaklarını ve utandırılacaklarını söyler. Onları utandırmaya çalışır; ancak af dilemez. Onur ve hayâ duygusu ölüm korkusuna galip gelir. Ve Atinalıları şayet kendi çocukları da “erdemden önce başka bir şeylerin ardına düşerler”se, “hiçbir şey değillerken, kendilerini bir şey sanırlarsa” tıpkı kendisini onları azarlayıp utandırması gibi Atinalıların da kendi çocuklarını azarlayıp utandırmalarını öğütler (Platon, 1998c:38-39). Bunun kendisine ve onlara karşı en doğru davranış olduğu söyler. Böylece aslında Sokrates kendi çocuklarına nasıl davranılmasını istiyorsa siteye ve sitenin gençlerine karşı da öyle davrandığını, aralarında bir ayırım yapmadığını söylemiş olur. O, kamusal ve özel olan arasına ayırım koymamıştır. İyi yaşamın ne olduğunu anlatmaya çalışarak kamunun saadeti için çabalamıştır; ancak Atinalılar bunu takdir edememişlerdir.

Gorgias diyalogunda da Sokrates, yine utanma meselesi üzerinden Atina ile hesaplaşır ve kendisine suç olarak atfedilen gençlerin akıllarını karıştırmak, ahlaklarını bozmak, yaşlıları kalabalık içinde “acı sözlerle kötülecek” ve utandırmak gibi suçlamaları reddeder. Kendisinin de utanç verici olarak bulunduğu

1988d;1991:75-76). “Bilgi hazinelerinden yararlanması için”, “karşı-koyan, karşısındakinin bildiğini sandığı şeyleri çürüterek onun kendi kendisinden utanmasını sağlama” ya böylelikle onu “böylece öğrenmeye engel olan boş-kuruntuları ondan uzaklaştırıp onu arındırma”ya ve “gerçekte bildiği şeyleri bildiğine inan(dırmaya)” çalışır (Platon, 1991: 75). Bu çürütme (ve utandırma) denemesinden “geçmeyen insan, büyük bir kral da olsa en büyük kusurlardan arınamaz ve bu nedenle eğitimsiz, kaba biri olur.” Cahil ve kaba bir kişilik olarak en güzel şeyleri savsaklayacağından çirkinliğe bulaşacak ve mutluluğa da ulaşamayacaktır (Platon, 1991:76).

bu tür eylemlerde bulunmadığını, yaptığı her şeyi doğruluk kaygısıyla yaptığını (Platon, 1998d:130) söyler. Sitenin hastalıklarını teşhis eden ve tedavi öneren Sokrates, site sakinlerinin yaşadığı haz yaşamının ve site politikasının iyi/adil olmadığını söyleyerek aslında *parhessia* yapmıştır. Yani riski göze alarak hakikati söylemiştir. Sokrates bunu filozof ile sofist arasında yaptığı ayırım üzerinden de dile getirir. Filozof, retorikçi sofistten farklı olarak kendini hakikatle mukayyet kılmıştır. Sokrates, onlara karşı lehlerine olmadığı halde (sofistler gibi) dalkavukluk yapıp lehlerine imiş gibi davranarak, onlara yararlı gibi görünen zevkleri vermediği gibi hoşlarına gidecek şeyler söylemediğini (Platon, 1998d:130), doğruluktan ayrılmadığını ifade eder. Bu durumun mahkemede kendisini zora sokacağına bilincindedir. Fakat yine de kandırma sanatı (retorik) icra ettiklerini iddia ettiği sofistleri kastederek “halkın hoşuna gidenlerin yerinde olmak istemem” der. İnsanlara ve tanrılara karşı kendisini utandıracak bir şey yapmamakla övünür (Platon, 1998d:130). Bilakis onların yaşam biçimini ve suçlamalarını hakikate mugayir, adaletsiz ve kötü, haliyle de polisin sıhhati ve selameti açısından utanç verici bulur. Zira kendisi onları kendilerini bilmeye, ruhlarına özen göstermeye, arındırmaya çağırılmaktadır. Bunu yap(a)mayanlar yargı gününde utan(dırıl)acaklardır (Platon, 1998d:134).

Sokrates, sitenin haksız ölüm kararına karşın yine de sitenin yasasına karşı gelmez. Kriton, Sokrates'i kaçmaya ikna etmeye çalışırken Sokrates'in acı sonunun toplum tarafından kendilerinin hocalarının davasıyla ilgilenmekteki gevşekliklerine ve korkaklıklarına yorumlanmasının kendileri için utanılacak bir durum olduğunu söyler (Platon, 1999b:14). Sokrates'i yaşamda kalıp çocuklarının eğitimiyle ilgilenmek varken ölmeye razı olmasının kolay yolu tercihi etmek olduğunu bunun ise hem kendisi hem de dostları için utanç verici olduğunu (Platon, 1999b:13) söylerken aslında yine toplumsal kabul-ler adına utandırmak suretiyle onu ikna etmeye çalışır. Toplumsal normlara uygun davranmaya davet eder. Sokrates açıkça reddeder. Sokrates'e göre utanılacak ya da onurlandıracak olanı belirleyen şey toplumsal kabul ya da her şeye gücü yeten çoğunluk onayı değil, kendi ahlak yasasıdır. İçindeki ilke olan aklın (tanrısal) sesidir. O ses, cezalandırılmadan önce savunduğu şeyi yani yasalara riayet etmek gerektiği düşüncesini ilkesel olarak ölüm durumunda dahi savunması gerektiğini buyurmaktadır. İlke duruma göre değişmeyen kategorik bir hakikattir. Sokrates göre utanç verici olan ölüm değil, ilkenin, o güne kadar takip ettiği, daima iyiyi söyleyen aklın sesinin başına felaket geldi diye terk edilmesidir (Platon, 1999b:14). İnsanı yanıltacak olan aklın sesi değil, çoğunluğun sesidir. O, ilkesel olarak hiçbir durumda eğri davranmamak gerektiği kabul etmiştir. Eğrilik hiçbir durumda iyi ve güzel olamaz (Platon, 1999b:17). Çoğunluk kabul etmese dahi, yazgısı ne olursa ol-

sun Sokrates insanın doğru olanı takip etmesi gerektiği ifade eder; zira yanlış olan her durumda onu eyleyen insan için kötü ve utanç vericidir (Platon, 1999b:18). Böylelikle entelektüalist ahlak anlayışına uygun olarak aslında Sokrates her şeyde olduğu gibi utanma ile akıl, utanmazlıkla ile akılsızlık/cehalet arasında sürekli bir bağıntı kurar. Bu sebeple onun nazarında ancak akli olan (bilen/insan) utanır diyebiliriz. Bu aklın insanın en tanrısal yönü ve tanrısal parçası olduğunu göz önüne aldığımızda utanmanın tanrısal ve rasyonel kökenini uzlaştırmak bir nebze daha kolaylaşacaktır.

Sonuç

Utanma kavramına yüklediği anlam(lar) itibarıyla büyük ölçüde antiklerin anlam dünyası içinde kalan Platon, siyasal düşüncesinde utanma duygusuna hayati bir değer ve işlev biçer. Onun için etik-teolojik bir duygu-erdem olan utanma yurttaşları kolektif iyiye göre eyleme sevk ettiği gibi kötü eylemden de nedametle geri çekilmesini sağlar. Hayâ duygusu iyi ve kutsal olan karşı hürmet ve huşûyu teşvik ve temin ederek toplumun etik-politik düzeninin inşasına ve istikrarına hizmet eder. Platoncu anlamda etik olan akli olana mutabık olduğundan ancak akli olanın ilke sahibi olabileceğini dolayısıyla utanacağını söyleyebiliriz. Akl(l)ı olan utanır. Ona göre kişiyi utanç verici duruma düşüren şey aklın istek ve dürtüler üzerindeki kontrolünü kaybetmesi olduğundan bireysel yaşamda olduğu gibi toplumsal yaşamda utanç verici eylem arzuların akla/bilgiye tabi kılın(a)maması nedeniyle ortaya çıkar. Utanmazlık çoğunlukla ölçülülük erdeminden yoksunluk olarak belirir. Bireysel ve toplumsal yaşam akla göre tanzim edilmediğinde, arzular zincirinden boşalıp sınırlar aşıldığında, tutkular kamusal yaşama hakim olduğunda artık tam tamına bir utanmazlık haliyle karşı karşıya gelinmiş demektir. Bu durum ise toplumsal ve siyasal olanın kurucu değerlerin aşınmasını ifade eder; çözülme ve çatışmalara yol açar. İşte Platon, rasyonel argümanın yetersiz ya da işlevsiz kaldığı yerde mitsel/dinsel bir temele dayanarak kamusal yaşamı utanma duygusuyla tahkim eder. Böylece ilahi korku olarak gördüğü utanma duygusunu politik olanın zeminine taşır; politikaya güçlü bir teolojik dayanak inşa eder. Platonik poliste adil ve iyi olanı ilahi olan ile desteklemeye çalışır. Hatta etik olan ve politik olan bütünleşir. Burada hayâ duygusunun kendilerinde erdeme dönüştüğü insanlar bir hakikati tezahür ve tahakkuk ettirmeyi amaçlayan yasaya karşı gönüllü hürmet duyarlar. Yasayı çiğnemekten hayâ ederler; çünkü yasa kökenleri itibarıyla tanrısal bir kökene dayanmaktadır. Ve nihai olarak yasa, tanrının yasasıdır. Ona göre bu ilahi duygudan yoksun olanlar toplumsallık ve onunla aynı anlama gelmek üzere siyasallık yetisinden yoksundurlar ve bu nedenle toplum için tehdit oluşturlar.

Platon, utanmanın kamusal yaşamdaki düzenleyici işlevine büyük önem atfeder. Utanma, politik düzenin etik zeminini oluşturur. Yurttaşların yönetimden utanması ve yurttaşlık görevlerini ifa etmesi onların toplumun yasasını ve amaçlarını onaylamasıyla mümkündür. Aksi halde ne yönetimin ne de yönetilenin utandırma yoluyla bir diğerini görevini ifaya çağırmasının anlamı olmayacaktır. Üzerinde ittifak edilmeyen amaç, değer, sınırlar ve sınırlamaların olmadığı yerde utanma duygusundan bahsedilemez. Zira her bir utanma çağrısı, kişiyi ya da kişileri üzerinde ittifak edilen, uzlaşılan sınırlara/değerlere geri çağırma eylemidir. Politik yaşamda kişinin “ar duyması” da, bizatihi onayladığı yasayı ya da değeri çiğnediğinin kabulüyle ya da erdem olarak onayladığı şeyin kendisindeki yokluğunu, eksikliğini hissetmesi sonucu ortaya çıkacaktır. Oysa sınır tanımayan bir rejimde egemenin ya da herhangi bir erdemi olmayan yurttaşın utandırılması ve utandırma yoluyla kontrol altına alınması söz konusu olamaz.

Platon'un politik tahayyülünde utanma, siyasal yaşama işlerlik ve istikrar kazandıran bir duygu olarak tezahür eder. Buna mukabil onun nazarında utanma duygusundan yoksunluk kamusal yaşamı istikrarsızlaştırıcı ve bozucu bir rol oynar. Ona göre ilke ve değere akli onay, gönüllü katılım ve uyum olan utanma duygusunun yokluğunda toplumsal ve politik yaşamın sürekliliği ve istikrarı ancak kanunun gücüyle mümkün olacaktır. Utanma söz konusu olduğunda yasaya itaat içsel bir motivasyona dayanırken utanmazlık durumunda ise yasaya itaat ancak dışsal bir korkuya yaslanır. Korkuyla topluma uyum sağlayan kişi ise cezalandırma imkânı ortadan kalktığında daima sınırları aşma eğilimi gösterecektir. Etik kabullerin olduğu yerde ise kişi öncelikle etik olana göre yargılanabilir ve hayâsızlıkla suçlanabilir. Birçok durumda etik olan politik ve hukuksal olanı aşar, kişi hukukun sınırlar içinde kaldığında dahi eylemi toplum tarafından utanç verici olarak bulunabilir, yadırganabilir, yargılanabilir ve mahkûm edilebilir. Üzerine uzlaşılmış yasa ve kurallara göre yönetilen yerde utanmazlık hukukun üstünlüğü için tehlike arz eder; zira tüm sınırla(ma)rı, ilkesel ve daha iyi olana yönelik çağırışı işlevsizleştirir. Bu nedenle kişilerin ahlaki eylemi yönlendirici utanma duygusuna sahip olması elzemdir. Bu işlevine ve önemine binaen geçmişten günümüze dek hem yönetenler hem de yönetilenler siyasal yaşamın düzenlenmesinde daima utan(dır)ma söylemine ve stratejisine başvurmuşlardır. Sokrates'in yargılanması da filozof/felsefe ile polisin adeta karşılıklı birbirlerini utandırma girişimi olarak tezahür etmiş; filozof erdemli bir toplumun inşası için topluma utanma çağrısında bulunmuştur.

Kaynakça

- Aristoteles (2007). *Retorik* (7. Baskı). (çev. Mehmet H. Doğan). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Baima, N. R. (2018). Playing with Intoxication: On the Cultivation of Shame and Virtue in Plato's Laws, *Apeiron*, 51(3), 345–370.
- Ruth Benedict (1965). *Krizantem ve Kılıç* (çev. Türkan Turgut). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Cain, R. B. (2008). Shame and Ambiguity in Plato's Gorgias, *Philosophy & Rhetoric*, Vol. 41, No. 3, 212-237.
- Cairns, D. L. (1993). *Aidōs: The Psychology of Shame and Honour in Ancient Greek Literature*, Oxford University Press.
- Dodds, E. R. (2023). *Antik Yunanistan'da Rasyonel ve İrrasyonel* (çev. Ahmet Demirhan). İstanbul: Albaraka Yayınları.
- Elias, N. (2013). *Uygurlık Süreci* (çev. Erol Özbek). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erhat, A. (1977). *Hesiodos Eseri ve Kaynakları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Hesiodos (2018). *Thegonia -İşler ve Günler* (çev. Azra Erhat ve Sabahattin Eyüboğlu). İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Konstan, D. (2003). Shame in Ancient Greece, *Social Research*, Vol. 70, No. 4, 1031-1060.
- Konstan, D. (2006). *The Emotions of the Ancient Greeks: Studies in Aristotle and Classical Literature*, University of Toronto Press.
- Lloyd-Jones, H. (1990). Honour and Shame in Ancient Greek Culture, in Lloyd-Jones (Eds.) *Greek Comedy, Hellenistic Literature, Greek Religion, and Miscellanea*. Oxford: Oxford University Press, 253–280.
- Locke, J. (2016). *Democracy and the Death of Shame: Political Equality And Social Disturbance*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Nussbaum, M. (2004). *Hiding from Humanity*, Princeton: Princeton University Press.
- Pfefferkorn, J. (2020). Shame and Virtue in Plato's Laws: Two Kinds of Fear and the Drunken, in Laura Candiotta, Olivier Renaut (Eds.), *Emotions in Plato*, Leiden; Boston: Brill, 252-269.
- Platon (1991). *Sofist* (çev. Ömer Naci Soykan). İstanbul: Ara Yayıncılık.
- Platon (1998a). *Yasalar I* (2. Baskı). (çev. Candan Şentuna-Saffet Babür). İstanbul: Kalcı Yayıncılık.
- Platon (1998b). *Yasalar II* (2. Baskı). (çev. Candan Şentuna-Saffet Babür). İstanbul: Kalcı Yayıncılık.
- Platon (1998c). Sokrates'in Savunması, *Diyaloglar 1* içinde (s. 11-39), (5. Basım). (çev. Teoman Aktürel). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Platon (1998d). "Gorgias", *Diyaloglar 1* içinde (s. 47-135), (5. Basım). (çev. Melih Cevdet Anday). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Platon (1999a). Protagoras, *Diyaloglar 2* içinde (s. 123-176), (4. Baskı). (çev. Tanju Gökçöl). İstanbul: Remzi Kitabevi. (Orijinal çalışma basım tarihi 1986).
- Platon (1999b). Kriton, *Diyaloglar 2* içinde (s. 11-24), (4. Baskı). (çev. Tanju Gökçöl). İstanbul: Remzi Kitabevi. (Orijinal çalışma basım tarihi 1986).

- Platon (1999c). "Kharmides", Diyaloglar 2 içinde (s. 29-57), (4. Basım). (çev. Tanju Gökçöl). İstanbul: Remzi Kitabevi. (Orijinal çalışma basım tarihi 1986).
- Platon (2000). *Devlet* (2. Basım). (çev. Mehmet Ali Cimcoz, Sebahattin Eyüboğlu). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Platon (2011). *Euthyphron* (çev. Güvenç Şar). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Platon (2015). *Şölen* (çev. Eyüp Çoraklı). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Raymond, C. C. (2013). *Shame and Virtue in Aristotle and Plato*, PhD Dissertation, Austin: The University of Texas.
- Saxonhouse, A. W. (2008). *Free Speech and Democracy in Ancient Athens*, Cambridge University Press.
- Satkunanandan, S. (2018). Drawing Rein: Shame and Reverence in Plato's Law-Bound Polity and Ours, *Political Theory*, Vol. 46, No. 3, 331-356.
- Szanto, T. & Slaby, J. (2020). Political Emotions, in T. Szanto, and H. Landweer (Eds.), *The Routledge Handbook of Phenomenology of Emotions*. London, New York: Routledge, 478-494
- Tarnopolsky, C. H. (2010). *Prudes, Perverts and Tyrants: Plato's Gorgias and the Politics of Shame*, Princeton: Princeton University Press.
- Williams, B. (1993). *Shame and Necessity*. Berkeley: University of California Press.